

Kalle Laanet
Justiitsminister

30. mai 2023
Tallinn

Lugupeetud justiitsminister

Pöördume Teie poole võrdse kohtlemise võrgustiku nimel. Meedia kaudu on meieni jõudnud info valitsuse planeeritavast eelnõust, millega muudetakse karistusseadustikku, kriminaalmenetluse seadustikku ja väärteomenetluse seadustikku ehk siis vaenu õhutamist ja vaenumotiiviga kuritegusid reguleeriv eelnõu. Kuna vaenukõne ja -kuritegude sihtgrupiks ja potentsiaalseteks ohvriteks on vähemused, keda meie võrgustik esindab, sooviksime samuti olla protsessi kaasatud.

2013. aastal loodud võrdse kohtlemise võrgustik koondab vabaühendusi, mille üks põhitegevusi on seista oma sihtrühma võrdsete õiguste tagamise eest. Üle kümne aasta on olnud meie võrgustiku üks peamisi huvikaitse eesmärke võrdse kohtlemise seaduse tunnuste hierarhia kaotamine ja kõikidele vähemusgruppidele ühetaolise kaitse tagamine. Lisaks oleme seisnud inimõiguste ning vähemuste ja haavatavate gruppide eest mitmetes teistes valdkondades, mis otsesemalt või kaudsemalt on võrdse kohtlemisega seotud.

2020. aasta juulis koostasime ÜRO-le Eesti kolmanda korralise ülevaatusena jaoks inimõiguste olukorrast variraporti¹. Raportis tõdemine, et kuigi Eesti märgib oma riiklikus vahearuanandes, et on vaenukõne, vaenu õhutamise ja vaenukuritegude kriminaliseerimiseks antud soovitused töösse rakendanud ja algatatud on nende läbivaatamine, ei ole selles vallas arenguid tegelikult toimunud. Samuti leidsime raportis, et Eestis on vajalik luua õiguslik ja tegelikult toimiv regulatsioon nii vaenukuritegude kui vaenukõne piiramiseks ja karistamiseks.

Tulenevalt Euroopa Inimõiguste Kohtu otsustest teame, et kriminaalkaristus vaenu õhutamise eest peab olema viimne abinõu (*ultima ratio*). Samas on oluline, et Eesti seadused pakuks päriselt kaitset vähemusgruppidele, keda vaenu õhutamine puudutab. Ka eelnõu seletuskirjas on tõdetud, et mõju saavutamiseks on vaja tõhusaid kriminaalõiguslikke mehhanisme, mis tooks kaasa piisava kaitse ja heidutuse kõige raskemate vaenukõne väljenduste korral, mis on suunatud isikute füüsilise või vaimse puutumatuse vastu. Taoliste mehhanismide väljatöötamine on demokraatias vähemuste õiguste ja avaliku rahu seisukohalt oluline ning seega loodame koostööle riigiga nii eelnõu väljatöötamise protsessis kui selle rakendamisel.

¹ Eesti inimõiguste olukorra ühisaruanne, Võrdse kohtlemise võrgustik, juuli 2020
<https://humanrights.ee/app/uploads/2020/12/UPR-EST-uus.pdf>

Mitmetest uue valitsuse plaanitavatest kiiretest seadusmuudatustest - nt riigieelarvet või tänaseks juba rahva enamuse pärvinud abieluvõrdsust (sooneutraalset abielu toetab 53% Eesti elanikest²) puudutavatest - võib aru saada. Tunnustame nii valitsust kui ka justiitsministeeriumi soovi eest paremini reguleerida ka vaenu õhutamist - see on oluline ja tähtis teema. Samas tõdeme, et otseselt seaduse muudatusest puudutatud gruppide esindusorganisatsioonide mittekaasamine eelnõu esimesse ringi on kahetsusväärne. Õigusriigis ja demokraatias tuleb sedavõrd olulised otsused läbi arutada ka gruppidega, keda otsused otseselt puudutavad ning kes on olnud tänase puuduliku karistusliku regulatsiooni kannatajad. Justiitsministeeriumi kodulehel on muuhulgas kirjas, et kaasamine võimaldab langetada läbikaalutud ning paremini sihistatud ja mõjusamaid otsuseid, ennetada probleeme elluviimisel ja teadvustada valikuid. Loodame, et Teil ja ministeeriumil on võimalik edasises protsessis seda põhimõtet järgida.

Leiame, et eelnõu analüüsiks ja põhjalikuks tagasisidestamiseks peab andma aega ministeeriumite ja poliitikute kõrval ka vabaihendustele. Kahetsusväärset vähe on avalikus debatis kuulda nende häält, kelle jaoks pole karistusseadustikuga seotu igapäevatöö, akadeemiline arutelu või poliitiline võitlus, vaid isiklik reaalsus ja kogemus.

Eelnõu sisu poole pealt tunneme heameelt, et uue kaitstud tunnusega on sisse toodud puue. Eesti Puuetega Inimeste Koja ja Eesti Inimõiguste Keskuse koostöös uurisid Balti riikide õiguseksperdid puuetega inimeste kogemusi ja kokkupuuteid vaenukõne ja -kuritegudega. Projekti tulemusel valmisid soovitusel riigile, kuidas paremini adresseerida liialt vähe tähelepanu saanud puuetega inimese vastu suunatud vaenukuritegusid³.

Kuigi tunnuste kaitseala laiendamine on positiivne, pole eelnõu seletuskirjas selgitatud, miks senist loetelu on täiendatud üksnes puude kaitstud tunnusega, kuid ei planeerita lisada näiteks võrdse kohtlemise seaduse § 1 lg 1 sisalduvat vanust. Seega, kui on plaanis laiendada loetelu tänases KarS §-is 151, siis oleks vajalik kaaluda, kas on veel grupe, keda vaenu õhutamine võiks otseselt puudutada. Näiteks on Euroopa Komisjon võtnud kaitstud tunnuste loendamisel tänast reaalsust arvestava laia vaate: „Vihkamine on muutumas peavooluks, mis on suunatud üksikisikute ja inimrühmade vastu, kellel on või kellel tajutakse olevat ühine tunnus nagu rass, etniline päritolu, keel, usutunnistus, rahvus, vanus, sugu, seksuaalne sättumus, sooline identiteet, sooväljendus, sootunnused või muu põhitunnus või nende kombinatsioon.“⁴

Peame eriti vajalikuks lisada kaitstud tunnuste loetellu sooline identiteet. Vaenukõne ei ole süütu nähtus, vaid võib viia vägivalhani, mis on motiveeritud eelarvamusest, vaenust. Samuti kasutatakse vähemusgruppide vaenamist üha enam ära poliitilistel põhjustel. Viimase ILGA-Europe'i aasta kokkuvõtte raporti kohaselt on Euroopas oluliselt kasvanud LGBTI-inimeste vastane vägivald, millest märkimisväärne osa on seotud avaliku elu tegelaste poolt levitatava vaenukõnega⁵.

² Avaliku arvamuse uuring LGBT teemadel, Turu-uuringute AS (tellija: Eesti Inimõiguste Keskus), aprill 2023. https://humanrights.ee/app/uploads/2023/05/2023-04-LGBT-aruanne_avaldamine.pdf

³ Puuetega inimeste vastu suunatud vaenukuriteod Eestis, Lätis ja Leedus. Poliitikasoovitused 2019. <https://humanrights.ee/app/uploads/2020/04/Inim%C3%B5iguste-keskus-Poliitikasoovitused-ET.pdf>

⁴ Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile ja Nõukogule: Kaasavam ja kaitsvam Euroopa: vaenukõne ja vaenukuritegude lisamine ELi kuritegude loetellu. Brüssel, 9.12.2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:52021DC0777>

⁵ The Annual Review 2023, ILGA-Europe <https://ilga-europe.org/report/annual-review-2023/>

Võrgustikuna ja inimõiguste valdkonnas tegutsevate vabaühendustena hindame kõrgelt sõnavabadust kui demokraatia ja pluralismi vundamenti. Samas on demokraatias oluline väärtus ka kõigi inimeste ja gruppide heaolu ning võimalus ühiskonnas kaasa rääkida. Avalikus debatis on esitatud kahetsusväärset palju argumente, mis põhinevad valearusaamadel nii väljendusvabaduse kui ka vaenukõne olemusest. Sõnavabadus ei ole piiramatu ja vaenu õhutamise piiramise eesmärk on muuhulgas tagada võrdsed võimalused vähemustele ja haavatavatele gruppidele.

Vaenu lokkamine stigmatiseerib vähemate võimalustega gruppe, dehumaniseerib ja loob soodsa pinnase diskrimineerimisest reaalse vägivalvani, sh vaenukuritegudeni. Ka põhiseaduse kommenteeritud väljaanne⁶ selgitab riigikohtu tõlgendustele tuginedes, et vaenu õhutamise piiramise kaugemaks eesmärgiks on ära hoida ühiskonna lõhestamist ning vältida ühiskondlikke pingeid, mis võivad oluliselt takistada põhiseadusliku korra funktsioneerimist ja viia isegi põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele.

Loodame, et nii justiitsministeerium kui vabariigi valitsus mõistavad teema olulisust, vähemuste kaasamise vajadust ning põhjusi, miks on ühiskonnale senisest enam vaja selgitada vaenukõne piiramise vajadust. Oleme valmis olema riigile selles diskussioonis partneriteks ja tunnustame veel kord valitsust sammu ja soovi eest teemaga tegeleda.

Võrgustiku liikmed:

Eesti Inimõiguste Keskus
Eesti LGBT Ühing
Eesti Noorteühenduste Liit
Eesti Puuetega Inimeste Koda
Eesti Vegan Selts
Lastekaitse Liit
Oma Tuba (Feministeerium)
Eesti Üliõpilaskondade Liit
Eesti Pagulasabi
Naiste Tugi- ja Teabekeskus
URALIC Keskus

Lisainfo: Kelly Grossthal (kelly.grossthal@humanrights.ee), Eesti Inimõiguste Keskus

⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020. <https://pohiseadus.ee>